

Herdenking van

Joseph Maria Franciscus Jaspars

(16 maart 1934 – 31 juli 1985)

door **W.J.M. Levelt**

Het plotselinge overlijden van Joseph Jaspars, sinds 1981 correspondent van de Afdeling Letterkunde, heeft velen in binnen- en buitenland geschokt. Een briljante wetenschappelijke carrière werd op een hoogtepunt van produktiviteit beëindigd. Jaspars was op dat moment lecturer in psychology te Oxford, en fellow van St. Edmund Hall. Zijn overlijden is een gevoelig verlies voor de Nederlandse psychologiebeoefening, niet alleen omdat Jaspars tot de meest vooraanstaande sociaalpsychologen van ons land behoorde, maar ook omdat hij juist had besloten een benoeming te aanvaarden als hoogleraar in de Theoretische Psychologie te Leiden.

Jos Jaspars werd geboren in Maastricht en studeerde psychologie te Leiden, waar hij in 1961 cum laude zijn doctoraalexamen aflegde. Tijdens zijn studie was zijn interesse vooral uitgegaan naar de persoonlijkheidsleer, en naar statistische en wiskundige methoden in de psychologie. Een aansluitend studieverblijf in de Verenigde Staten bracht hem in contact met Raymond Cattell, de ontwerper van een factoranalytische persoonlijkheidsleer en de methodoloog van het psychologische erfelijkheidsonderzoek. Ook bracht hij enkele maanden door bij George Kelly, wiens theorie van de persoonlijke constructen de persoonlijkheidsleer en de attributietheorie in zich verenigde. Van deze ervaringen hebben in het latere werk van Jaspars vooral de methodologie, het erfelijkheidsonderzoek, en de attributietheorie doorgewerkt. Bij terugkeer naar Leiden werd Jaspars docent in de sociale psychologie, hetgeen een vrij grondige heroriëntatie met zich meebracht. Hij gebruikte zijn omvangrijke kennis van de persoonlijkheidsleer echter nog in zijn dissertatie „On Social Perception” (1966). Hierin analyseerde hij hoe de waarneming van anderen beïnvloed wordt door de naïeve persoonlijkheidstheorie die de waarnemer hanteert.

In 1967 werd Jos Jaspars benoemd tot lector in de sociale psychologie te Leiden, en in 1970 volgde zijn benoeming tot hoogleraar in het zelfde vak te Nijmegen. Tussendoor vervulde hij in het academisch jaar '69-'70 een Fullbright Professorship aan de University of Delaware. Daar hield hij zich bezig met onderzoek naar non-verbale communicatie.

De Nijmeegse periode werd niet wat Jaspars ervan had verwacht. Ondanks de voortreffelijke researchfaciliteiten en een sterke stafbezetting in vrijwel alle onderdelen van de psychologie ontstond er in zijn vakgroep geen stimulerende werksfeer. Binnen drie jaar tijd nam het aantal hoofdrichtingstudenten sociale psychologie toe van 100 tot 200, en de meesten daarvan geloofden slechts in het Marxisme en in de natuurnoodzakelijkheid van de revolutie. De vakgroep sociale psychologie was hun oefenterrein. Jaspars toonde een waar engelengeduld, schuwde de discussies nooit,

en bleef tot het bittere einde al zijn vertrouwen stellen in de kracht van redelijke argumentatie. Een vuist maken was hem vreemd, en zo zag men een groot wetenschapper zijn krachten verspillen aan een stompzinnige uitwas van de academische cultuur. Lucht kwam er weer tijdens een jaar op NIAS in Wassenaar (1976–1977). Daar werkte Jaspars aan zijn grote studie over de erfelijkheid van intelligentie. Teruggekeerd in Nijmegen viel de hele last weer op hem. Nog stelde hij geen ultimatum, maar nam, zonder een duurzaam alternatief te hebben, zijn ontslag.

Het zou echter een vergissing zijn te denken dat de wetenschap had stilgelegen in deze Nijmeegse jaren. Met zijn onvoorstelbare werkkraft produceerde Jaspars in deze periode meer dan twintig publikaties. Hij deed onderzoek naar nonverbale communicatie en met name naar de rol van oogcontact, hield zich bezig met de theoretische en toegepaste rol van de sociale psychologie, en werkte aan de analyse van psychologische erfelijkheidsgegevens. Over dit laatste onderwerp rapporteerde hij onder andere in zijn lustrumrede „De onrechtvaardige natuur” (1975). Verder begeleidde hij in die tijd niet minder dan dertien promotieonderzoeken. Die dertien dissertaties betreffen een aanzienlijk scala van onderwerpen, zoals groepspolarisatie, het opwekken van agressie, attitudemeting, de constructie van vaardigheidstests.

Na zijn vertrek uit Nijmegen bezette Jaspars gedurende een jaar een wissel-leerstoel in Leiden. Zijn leeropdracht was gedragsgenetica en vergelijkende sociale wetenschappen. Daarna vertrok hij naar Oxford waar hij vanaf 1977 lecturer was. De Oxford-periode was verreweg de meest vruchtbare in zijn carrière. Ook daar werkte hij zeer intensief samen met zijn promovendi (24 in getal), hetgeen ertoe leidde dat zijn empirisch onderzoek nog steeds een even breed terrein bleef beslaan als voorheen.

Maar bovendien brachten de Oxford-jaren een belangrijke theoretische verdieping in zijn werk. Hij concentreerde zich vooral op de attributietheorie, op de vraag hoe mensen gebeurtenissen en gedragingen verklaren, toeschrijven aan oorzaken en motieven. Daarbij keerde hij zich tegen de standaardtheorie op dit terrein, Kelley’s ANOVA-model. Volgens dat model kent de waarnemer op grond van ervaring gewichten toe aan de verschillende bronnen van informatie over het te verklaren gedrag. Het model bekommert zich echter nauwelijks om de verschillende *patronen* van informatie die zich kunnen voordoen. Jaspars probeerde die patronen in kaart te brengen; zij vormen de basis voor het cognitieve model dat de waarnemer van de situatie ontwerpt. Zo’n interne representatie is volgens Jaspars formeel te beschrijven als een waarheidstabel waaruit noodzakelijke en voldoende voorwaarden voor attributies kunnen worden afgeleid. Zeer gedetailleerd empirisch onderzoek heeft dit attributiemodel keer op keer bevestigd.

Ofschoon Jaspars in de eerste plaats theoreticus en methodoloog was, heeft hij zich steeds bekommerd om de rol die de psychologie, en in het bijzonder sociaalpsychologen, in de maatschappij te vervullen hebben. De toegepaste psychologie heeft voortdurend zijn grote belangstelling gehad. Om psychologie toepasbaar te maken is het, volgens Jaspars, nodig taxonomieën van sociale situaties te maken. Hij heeft dat in allerlei onderzoek gedaan, zoals voor klinische situaties en voor schoolsituaties. Ook was Jaspars ervan overtuigd dat psychologen een taak hebben te vervullen in de derde wereld. Zelf heeft hij jarenlang vanuit Nijmegen en Oxford onderwijs gegeven aan jonge Indonesische psychologen. Hij doceerde in Jakarta en superviseerde vier Indonesische dissertaties. Helaas voelde hij zich gedwongen dit

zegenrijke werk af te breken wegens een lasterlijke hetze die in de vaderlandse pers tegen zijn bemoeienis met deze mensen gevoerd werd (zie zijn apologie in *De Psycholoog* van 1978).

Jaspars heeft zich in een groot aantal wetenschappelijke en maatschappelijke functies dienstbaar gemaakt. Hij was president van de European Association for Experimental Social Psychology, wellicht de meest actieve Europese wetenschappelijke organisatie in de psychologie. Hij was editor of consultant van een groot aantal wetenschappelijke tijdschriften. Hij is bestuurslid geweest van het Nederlands Instituut voor Psychologen. Hij was lid, respectievelijk voorzitter van een aantal adviescommissies van het Ministerie van Justitie. Ook vervulde hij enkele adviserende functies in de Nederlandse Kerkprovincie.

De plotselinge beëindiging van dit produktieve leven heeft grote verslagenheid teweeg gebracht bij zijn vele vrienden, collega's, en leerlingen. Ronduit tragisch is dit overlijden voor Bea, zijn vrouw en collega, en voor hun twee kinderen.